Мова вучыць чалавечнасці

А. І. Татарчук,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
першай катэгорыі
СШ № 10 г. Пінска

Перш чым арганізаваць работу па вывучэнні мовы на павышаным узроўні, трэба вызначыць ступень падрыхтоўкі вучняў і прадугледзець дыферэнцаваныя метады і прыёмы навучання, пашырыць або скараціць тэарэтычны матэрыял, больш увагі надаць авалоданню практычнымі ўменнямі і навыкамі.

Сярод мноства метадаў і прыёмаў рэалізацыі дыферэнцыраванага падыходу на ўроках практыкую наступныя:

- рознаўзроўневае выкладанне матэрыялу: цэласны выклад асноўнага, затым дэталізацыя і канкрэтызацыя па частках;
- індывідуальнае апытванне (па загадзя прапанаваных вучню пытаннях, па плане);
- дыферэнцыраваны кантроль (узроўневыя заданні, заданні з выбарам);
- выкарыстанне на адным этапе ўрока заданняў рознага зместу і ўзроўню складанасці.

На прапанаваным уроку акцэнт робіцца на выхаваўчым аспекце: вучням прапануецца ацаніць паводзіны ўдзельнікаў рэальных жыццёвых сітуацый, выкарыстоўваючы сказы з пабочнымі канструкцыямі.

Урок беларускай мовы ў 10 класе (павышаны ўзровень)

Тэма. Сінтаксічныя прыметы сказаў з пабочнымі канструкцыямі, знакі прыпынку.

Мэта: сістэматызаваць веды пра пабочныя словы, спалучэнні і сказы, іх значэнні.

Задачы:

- выпрацоўваць уменні вызначаць сінтаксічныя прыметы і асаблівасці будовы сказаў з пабочнымі канструкцыямі, адрозніваць пабочныя канструкцыі ад членаў сказа; правільна ставіць і тлумачыць знакі прыпынку;
- фарміраваць уменне карыстацца пабочнымі словамі як сродкамі сувязі сказаў і частак тэксту, рабіць сінтаксічны разбор сказаў з пабочнымі канструкцыямі;
- выхоўваць патрыятычныя пачуцці, гуманізм, міласэрнасць.

Абсталяванне: карткі з заданнямі, выказванні беларускіх паэтаў і пісьменнікаў для афармлення дошкі, падручнік.

Ход урока

1. Арганізацыйны момант

2. Праверка дамашняга задання па тэме «Зваротак» (франтальная работа і індывідуальныя заданні на картках)

Варыянт 1

1. Падкрэсліце звароткі. (2 балы)

1) Дарагія дзеці! Любіце кнігу. 2) І будзе, дружа, у доме шчасце, пакуль ёсць добры свет сяброў! 3) Маці, не сорамна анідзе сынам тваім назвацца!

2. Што такое зваротак? (4 балы)

3. Устаўце прапушчаныя літары, расстаўце знакі прыпынку. Падкрэсліце звароткі. (6 балаў)

1) Эх, луг шырокі Як жывы ты, праменем сонейка заліты. 2) Сп…вай ты Беларусь у радасці спявай! 3) Слаўся ж восень дарамі багатымі. 4) Гаспадыня пусці а…пачыць чалавека! 5) Адышло ад нас ты лета.

4. Перабудуйце сказы так, каб дзейнікі сталі зваротнамі. (8 балаў)

Музыка іграе вясёлыя песні. Спіць маці-зямля пасля дзённай зморы. Як у люстэрка, глядзіцца ў прыроду чалавек і бярэ ад яе і душэўнасць, і ласку, і мудрасць. Дзед раскажа казку ўнукам.

5. Складзіце тэкст (3–4 сказы) гутарковага стылю «Вясна прыйшла», выкарыстоўваючы звароткі. (10 балаў)

Варыянт 2

1. Падкрэсліце звароткі (2 балы)

1) Дзень добры вам, лясы і далі… 2) Крынічкі, ціхія крынічкі, як я люблю вас, як люблю! 3) Родная мова, цудоўная мова! Ты нашых думак аснова!

2. Якія знакі прыпынку ставяцца пры звароткў, калі ён знаходзіцца ў пачатку сказа?(4 балы)

3. Устаўце прапушчаныя літары, расстаўце знакі прыпынку. Падкрэсліце звароткі (6 балаў)

1) Бывайце здаровы л…сы і дубровы. 2) Эх ты лета гарачае бурнае! 3) Справ…длівасць Янка паважае той, хто сам сумленны. 4) О Радзіма табою напоўнена сэрца да краю. 5) Ідзі ў чыстае ты пол… градавая хмара.

4. Перабудуйце сказы так, каб дзейнікі сталі зваротнамі. (8 балаў)

Бабуля расказала нам цікавую казку. Сонейка не шкадуе нам святла і цеплыні. Міша гуляе ў хакей. Восень славіцца дарамі багатымі.

5. Складзіце тэкст (3–4 сказы) гутарковага стылю «Вясна прыйшла», выкарыстоўваючы звароткі. (10 балаў)

– Як вы думаеце, якія веды і ўменні вы ўдасканальвалі пры выкананні дамашняга задання па тэме «Зваротак? *(Адказы вучняў.)*

3. Падрыхтоўка да вывучэння новага матэрыялу

Што трэба чалавеку
У наш трывожны век?
Каб сёння з чалавекам сустрэўся чалавек.
Каб працягнуў ён руку
І да яго пайшоў.
І ў чалавеку друга
Каб для сябе знайшоў.

(М. Ясень)

– Вечнасць і чалавечнаць не старэюць з часам. Камп’ютары, безумоўна, аблягчаюць працу людзей. Аднак ніякі камп’ютар не заменіць ласкавы пацалунак мамы, мяккі позірк настаўніцы, цёплую далонь сябра. Таму маё пажаданне сёння заключаецца ў словах У. Караткевіча: «Будзь удзячны за дабро, якое табе зрабілі, не жадай людзям таго, чаго не жадаеш сабе, будзь роўны з роўнымі, смелы з дужымі, паблажлівы да слабых, літасцівы да братоў нашых меншых. Інакш кажучы, будзь Чалавекам».

– Напярэдадні некаторыя вучні атрымалі творчае заданне: апісаць пэўную жыццёвую сітуацыю і даць ацэнку паводзінам герояў згодна з тэмай «Без чалавечнасці не будзе вечнасці». Што ў іх атрымалася, мы даведаемся ў канцы ўрока.

Сітуацыя 1. Стары чалавек у сям’і.

Сітуацыя 2. Чалавек ляжыць на тратуары.

Сітуацыя 3. Бескарыслівая дапамога бяздомнам.

4. Паведамленне тэмы і мэты ўрока, пастаноўка задач

Аналіз сказаў, запісаных на дошцы:

а) Заўсёды ж здаецца, што ў родным краі і грыбы вышэйшыя, і ягады буйнейшыя, а хлеб мякчэйшы.

б) З таго часу ў мястэчку, здаецца, нічога і не змянілася.

- ✓ Ці адрозніваюцца сказы па будове? Вызначце сінтаксічную ролю слова **здаецца.**
- ✓ Які вывад можна зрабіць? (У першым сказе слова *здаецца* – выказнік, а ў другім – не член сказа, а пабочнае слова, бо яно не ўступае з іншымі членамі сказа ні ў злучальную, ні ў падпарадкавальную сувязь, выражае адносіны гаворачага да выказваемай думкі).

Настаўнік разам з вучнямі фармулюе мэту і задачы ўрока.

5. Актуалізацыя ведаў

– Давайце ўзновім і сістэматызуем атрыманыя раней веды па тэме. Адкрыце, калі ласка, падручнік на с. 205. Успомніце, якія словы называюцца пабочнымі. *(Пабочнымі называюцца граматычна не звязаныя з членамі сказа словы, якія выражаюць адносіны гаворачай асобы да зместу выказвання.)*

– Карыстаючыся схемамі, раскажыце пра адасабленне пабочных слоў.

[ПС, …] […, ПС, …] […, ПС]

– Часта мы сустракаем паняцце пабочныя канструкцыі. Што гэта такое? *(Словы, словазлучэнні і сказы.)*

– Зараз мы паспрабуем размежаваць сказы з пабочнымі словамі, словазлучэннямі і сказамі.

<u>Заданне.</u> Абазначце сказы з пабочнымі словамі (А), словазлучэннямі (Б) і сказамі (В). Адказ запішыце ў выглядзе шыфра «лічба – літара».

1) Я, скажу шчыра, узрадаваўся сустрэчы з роднымі мясцінамі. 2) Дык чаго ж ты плакала? Можа, пакрыўдзіў хто? 3) Узгоркі змяняліся лагчынамі, пасля зноў ішло поле, і, нарэшце, магутная сцяна старога лесу вырасла як з-пад зямлі. 4) Адна гульня пераходзіла ў другую. Словам, дзеці не сумавалі. 5) Верасень быў ціхі, цёплы і, на шчасце, без дажджоў. 6) Шчырай размовы, як

я спадзяваўся, не атрымалася. 7) Раней тут, казалі старыя, стаяў княжацкі палац. 8) На мой розум, гэта бясспрэчная праўда.

Самаправерка

№	Адказ	№	Адказ	№	Адказ	№	Адказ
1	б	3	а	5	а	7	в
2	а	4	а	6	в	8	б

– Растлумачце, па якіх прыметах вы адрознівалі пабочныя словы і словазлучэнні ад пабочных сказаў. *(Пабочныя словы суадносяцца са словамі, выражанымі назоўнікам, займеннікам, прыслоўем, пабочныя словазлучэнні – са словазлучэннямі, у якіх ёсць галоўны і залежны кампаненты, а пабочныя сказы па сваёй структуры нагадваюць сказы, у якіх ёсць граматычная аснова.)*

Заўвага! Пабочныя словы, якія суадносяцца з дзеясловамі, можна лічыць пабочнымі сказамі. Яны па сваёй структуры нагадваюць аднасастаўныя неразвітыя сказы.

6. Інфармацыйны блок

Праца з табліцай пр. 268. Разгледзьце табліцу. Параўнайце дадзеныя сказы і адкажыце на пытанне: як можна вызначыць, ці з’яўляецца слова пабочным? *(Калі пры пропуску слова структура сказа не парушаецца, то перад намі пабочная канструкцыя, калі ж пропуск слова (слоў) вядзе да разбурэння сказа, то апушчаны член сказа.)*

7. Замацаванне новага матэрыялу

Самастойная работа. Запішыце сказы, вызначце, у якіх з іх – пабочныя словы, у якіх тыя ж словы выконваюць функцыю члена сказа, падкрэсліце адпаведна.

1) Дождж, **відаць,** зацягнуў надоўга. Дарога з узгорка была добра **відаць.**

2) Садок быў, **праўда,** невялікі. **Праўда** даражэйшая за грошы.

Запомніце! Словы **нават, таксама** і спалучэнне **на першы погляд** ніколі не бываюць пабочнымі.

8. Падвядзенне вынікаў урока. Рэфлексія

– Напрыканцы я хачу, каб вы прааналізавалі набытыя веды і сваю працу на ўроку і закончылі фразы, якія пачынаюцца пабочнымі словамі:

- ✓ На маю думку, …
- ✓ Сапраўды, …
- ✓ Безумоўна, …
- ✓ На шчасце, …
- ✓ Хутчэй за ўсё, …
- ✓ Напэўна, …
- ✓ Па сутнасці, …
- ✓ Па-мойму, …
- ✓ Шчыра кажучы, …
- ✓ Магчыма, …
- ✓ К майму задавальненню, …

- ✓ На маё здзіўленне, …
- ✓ Адным словам, …
- ✓ Карацей кажучы, …
- ✓ Бясспрэчна, …
- ✓ Відавочна, …
- ✓ Ва ўсякім выпадку, … .